

Henryk Hollender

henryk.hollender@gmail.com

Ewa Kobierska-Maciuszko

e.maciuszko@uw.edu.pl

Warszawa, 15 maja 2023 r.

Pan Minister
Prof. dr hab. Piotr Gliński
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
ul. Krakowskie Przedmieście 15
00-071 Warszawa

PETYCJA

NUKAT i OMNIS **dla dobra nauki i czytelnictwa, z wykorzystaniem racjonalnych zasad** **zarządzania informacją o krajowych zasobach bibliotecznych**

Podstawa prawna:

Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach (tekst jednolity: Dz. U. 2018 r. poz. 879).

Przedmiot petycji

Prośba o podjęcie przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego interwencji w sprawie przedsięwzięcia OMNIS, polegającej na korekcie jego koncepcji i rozpoczętego wdrożenia, tak by nie zagrażało ono zaawansowanej integracji informacji bibliotecznej w Polsce, nie prowadziło do pogorszenia jakości krajowych zasobów informacyjnych, i nie pozbawiało użytkowników katalogów możliwości korzystania z zasobów i dorobku centralnego katalogu bibliotek naukowych NUKAT.

Podmiot składający petycję

Henryk Hollender i Ewa Kobierska-Maciuszko

Treść petycji

Opis sytuacji. Komputeryzacja bibliotek, realizowana w Polsce od początku lat dziewięćdziesiątych XX w., znacząco poprawiła dostęp do zasobów bibliotecznych, umożliwiając także wprowadzenie racjonalnych i przemyślanych ekonomicznie zasad ich gromadzenia i opracowania. Podstawowym

celem stało się jednorazowe (docelowo – w skali kraju) katalogowanie każdego wprowadzanego do zbiorów bibliotecznych dokumentu (tzw. współkatalogowanie); informacja o wszystkich skatalogowanych dokumentach miała być dostępna w otwartym Internecie „na jedno kliknięcie”, tzn. jedno wyszukiwanie, prowadzone w obrębie jednej spójnej bazy danych. Rozrastająca się grupa bibliotek uczelnianych z Biblioteką Uniwersytecką w Warszawie (BUW) w roli koordynatora współkatalogowała już od 1994 roku. Stworzyło to warunki do wdrożenia katalogu centralnego. Powstał on w 2002 r. w wyniku uwiecznionego sukcesem wystąpienia z odpowiednim projektem i wnioskiem o finansowanie podstawowych zakupów i prac do Fundacji Mellona.

„Nowy katalog” NUKAT (także: „Narodowy Uniwersalny Katalog”) był odtąd prowadzony przez Centrum NUKAT BUW dzięki finansowaniu Uniwersytetu Warszawskiego oraz odrębnej, przydzielanej co rok dotacji ministerstwa odpowiedzialnego za szkolnictwo wyższe. Obecnie zrzesza on 177 czynnie współpracujących bibliotek, które wytworzyły wspólnie 5 130 200 zapisów (rekordów) bibliograficznych. Centrum NUKAT opracowało zasady współpracy bibliotek, przeprowadziło szkolenia i projekty, opublikowało materiały metodyczne – i czyni to nadal.

Obecnie jednak Biblioteka Narodowa oferuje bibliotekom udział w alternatywnym przedsięwzięciu, anonsowanym jako „budowa ogólnokrajowej sieci bibliotecznej poprzez zintegrowany system zarządzania zasobami bibliotek” OMNIS 2. Jest ono oparte o zaawansowane środki techniczne (oprogramowanie Alma firmy Ex-Libris, wyszukiwarka Primo, praca „w chmurze” zarządzanej przez dostawcę oprogramowania). W ramach realizacji projektu objęto wspólną bazą danych katalogi 16 dużych bibliotek naukowych, w tym Biblioteki Jagiellońskiej, i kilkadziesiąt miejskich i gminnych bibliotek publicznych. Do przedsięwzięcia przystępują kolejne duże biblioteki uczelniane należące dotychczas – inaczej niż sama Biblioteka Narodowa – do NUKAT. W trybie konkursowym trwa nabór następnych. Ponadto uruchomiono program stopniowego wprowadzania bibliotek publicznych bez względu na ich rozmiary, w tym tych, które dotychczas pozostawały nieskomputeryzowane (Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021-2025).

Na razie (czy może docelowo) baza centralna pojawia się użytkownikowi pod adresem <https://katalogi.bn.org.pl/>, który prowadzi również do katalogu BN, ale z opcją (i nazwą) „połączone katalogi”. Jak widać, nie jest to typowy katalog centralny, ponieważ nie ma w nim wyodrębnionej bazy opisów bibliograficznych z linkami do opisów egzemplarza w katalogach poszczególnych bibliotek, i początkującemu użytkownikowi trudno zorientować się w trakcie wyszukiwania, gdzie właściwie dotarł. Nie widać tu koncepcji, w jaki sposób to rozwiązanie mogłoby przybrać w przyszłości bardziej funkcjonalną postać.

Rozpoczęcie przez pewną liczbę bibliotek współkatalogowania z BN stanęło też w sprzeczności z zasadą jednego źródła informacji w skali kraju, gdyż te z bibliotek, które uczestniczyły wcześniej w NUKAT, nie lokują już tam danych o swoich nowo katalogowanych zbiorach; dla użytkowników tych bibliotek NUKAT pozostaje bazą czynną (dostępną), lecz zamrożoną (nieprzyrastającą). Użytkownik poszukujący np. książki musi dla pewności skorzystać z dwóch katalogów. Będzie tak, dopóki nowa baza (projekt OMNIS) nie wchłonie całej zawartości bazy NUKAT oraz nie zapewni kontynuacji uczestnictwa wszystkim bibliotekom, które ją zasilają.

Mimo zgłoszenia ramowej koncepcji takiego przejścia przez Bibliotekę Uniwersytecką w Warszawie, w Bibliotece Narodowej nie powstał szczegółowy plan zagospodarowania zasobów informacyjnych NUKAT-u przez „połączone katalogi” OMNIS-a. Oznacza to nie tylko konieczność wykonania „drugiego kliknięcia” przez użytkowników oczekujących kompletnego wyszukiwania, ale także prawdopodobieństwo utraty zasobów NUKAT, gdyby baza ta, tracąc atrakcyjność, została także

pozbawiona finansowania Ministerstwa Edukacji i Nauki, zawiesiła działalność i nie udostępniała informacji w Internecie.

NUKAT, tak jak uznane katalogi centralne w innych krajach, zawiera także informację o zbiorach specjalnych, nie wyłączając starych druków i rękopisów. Jego czynnymi uczestnikami są m. in. naukowe biblioteki publiczne i pedagogiczne, a przede wszystkim wiele bibliotek stosunkowo niewielkich, specjalistycznych instytucji badawczych (w tym zlokalizowanych poza Polską), także bibliotek instytutów PAN, reprezentujące wszystkie dziedziny wiedzy, oraz bibliotek kościelnych i muzealnych, z rzadkimi zbiorami polskimi oraz importowanymi, często w jednym egzemplarzu. Jest więc dobrem kultury narodowej. Większość należących do NUKAT-u bibliotek z powodów finansowych i organizacyjnych ma niewielkie szanse na wejście do projektu OMNIS. W bazie OMNIS dominować będą zatem książki powszechnie dostępne w bibliotekach publicznych i wyszukiwane najczęściej nie w ramach badania zawartości katalogów, lecz wizyty w bibliotece, oględzin zbiorów i rozmowy z bibliotekarzem.

Biblioteki naukowe, po zamrożeniu ich „nukatowskiej” zawartości, będą dalej katalogowały lokalnie swoje zbiory, ale wyszukiwanie piśmiennictwa w skali kraju znacznie wymagać już nawet nie dwóch, lecz większej liczby operacji, czyli najpierw zgadywania, w jakich bibliotekach mogą znajdować się poszukiwane teksty, następnie zaś sprawdzania ich katalogów. W odróżnieniu od NUKAT-u, powstająca baza nie będzie zatem skutecznie wspierać badań naukowych, zwłaszcza w zakresie nauk ścisłych, technicznych i medycznych, szczególnie uzależnionych od piśmiennictwa zagranicznego. Odzwierciedlając głównie zasoby polskiego rynku wydawniczego, OMNIS stanie się raczej rodzajem bibliografii narodowej.

Oświadczamy, że środowisku bibliotekarskiemu nie jest znana docelowa postać organizacyjna OMNIS-a ani sposoby zapewnienia mu trwałości. Dyrekcja Biblioteki Narodowej, tak jak nie przedstawiła publicznie sprawy przyszłości jednorazowego opracowania nabytków bibliotecznych w skali kraju, tak też nie udostępniła żadnych planów wdrożenia i rozwoju nowej „sieci”, czasowej perspektywy projektu, ani zasad utrzymania powstającej bazy po zakończeniu obecnego projektu. Stawia natomiast jako wyjściowy, warunek użytkowania przez każdego instytucjonalnego członka projektu oprogramowania Alma. Wymóg ten, ze względu na cenę oprogramowania, jest mało realistyczny, co niweczy szanse na osiągnięcie przez OMNIS choćby stanu posiadania NUKAT. Krok ten przyniesie merytoryczny regres polskiego bibliotekarstwa oraz narazi budżet na poważne wydatki. Natomiast szukanie oszczędności poprzez dobór tańszego oprogramowania będzie niewykonalne, gdyż naruszyłoby zasadniczy model techniczny przedsięwzięcia.

Biblioteka Narodowa rozpowszechnia wciąż te same frazy o „najnowocześniejszym oprogramowaniu” (Alma), lecz odmawia udzielania szczegółowych informacji, także badaczom. Projektowanie OMNIS-a pozostaje w rękach wąskiego i nieznanego opinii zawodowej zespołu. Projekt zmienia nazwy i przechodzi przez różne fazy, które nie czynią go bardziej transparentnym. Szczególnie szkodliwym zjawiskiem jest bierność Krajowej Rady Bibliotecznej, organu doradczego Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego o rozległych i ambitnych zadaniach, której przewodniczącym jest dyrektor Biblioteki Narodowej. Nie wysłuchała ona żadnego szczegółowego sprawozdania o projekcie i nie wyraziła o nim żadnej dostępnej publicznie opinii. W tej sytuacji trudno się zorientować, czy wady bazy OMNIS, które widzą doświadczeni członkowie zespołu bibliotek współtworzących NUKAT, zwłaszcza np. niepraktykowanie zasady, rygorystycznie przestrzeganej przez uczestników katalogów tworzonych jako centralne, iż jednemu dokumentowi odpowiada jeden opis w systemie (rekord), innymi słowy wprowadzanie do bazy wielu opisów dla jednej książki w jednym wydaniu, jest stanem przejściowym, który będzie skorygowany, czy też okaże się trwałą cechą „połączonych katalogów”.

Przedsięwzięcie NUKAT było od początku prowadzone z myślą o ograniczeniu w skali kraju kosztów katalogowania zbiorów. Roczna działalność Centrum NUKAT w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie pochłania ok. 3,5 mln złotych. Koszty projektu OMNIS (o różnych postaciach, częściach składowych i nazwach) wyniosły od 2017 r. ok. 125 mln zł, a przecież w porównaniu ze stanem zaawansowania NUKAT przedsięwzięcie znajduje się dopiero we wstępnej fazie. Nie wiadomo, skąd wezmą się fundusze na zakup oprogramowania Alma dla wszystkich bibliotek, które kwalifikują się do objęcia katalogiem centralnym, dlaczego najkosztowniejszy z dostępnych programów miałby obsługiwać także biblioteki prowadzące mniejszy zakres usług, i dlaczego dotychczasowi, zwłaszcza polscy projektanci i dostawcy oprogramowania mieliby zaprzestać działalności.

Uznajemy opisaną sytuację za niszczenie wypróbowanej i znanej w świecie instytucji katalogu centralnego o prawidłowo nakreślonej strategii oraz wciąganie bibliotek z wielkimi i cennymi zasobami w niepewny eksperyment. Jesteśmy gotowi wesprzeć naszą argumentację szczegółami, a także wskazać Panu Ministrowi publikacje poświęcone przedsięwzięciu OMNIS oraz specjalistów gotowych do wyrażenia opinii o projekcie.

Oczekiwane posunięcia. Oczekujemy od Pana Ministra interwencji w ramach nadzoru nad centralną biblioteką Państwa, sprawowanego zgodnie z § 5 jej statutu. Prosimy o to w poczuciu zawodowej odpowiedzialności oraz znajomości przedmiotu.

Mamy nadzieję, że Pan Minister dokona przeglądu stanu zaawansowania projektu OMNIS i uzgodni z dyrekcją BN tryb dalszej racjonalnej i transparentnej pracy nad wykorzystaniem otrzymanych funduszy, tak by planowane korzyści w obszarze zarówno czytelnictwa, jak i informacji naukowej stały się realne i wymierne, a generowanie strat zostało przerwane. Jak w każdym przedsięwzięciu łączącym wielu uczestników, przyjęcie nowych rozwiązań będzie wymagało zaawansowanych uzgodnień międzyinstytucjonalnych i międzyresortowych (Ministerstwo Edukacji i Nauki) oraz aktywizacji Krajowej Rady Bibliotecznej.

Znajomość trudności, jakie towarzyszyły realizacji podobnych przedsięwzięć w Polsce i w innych krajach skłania nas, by do naszych postulatów włączyć również przekształcenia organizacyjne, zapewniające wyposażenie wielkiego projektu Biblioteki Narodowej w odpowiednie zasoby ludzkie i instytucjonalne, stworzone w myśl zasad planowania strategicznego, odpowiedzialności społecznej, organizacyjnej odporności i prężności.

Dr Henryk Hollender
Dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie w latach 1992-2003

Mgr Ewa Kobierska-Maciuszko
Dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie w latach 2003-2013, kierownik Centrum NUKAT BUW od r. 2014.